

Znaczenie sprawności językowych dla rozwoju dziecka w przedszkolu.

Podwaliny dla rozwoju mowy tworzą się w okresie prenatalnym, kiedy to dziecko zaczyna słyszeć dźwięki dobiegające z wnętrza organizmu swojej matki oraz docierające przez jej powłoki brzuszne odgłosy otaczającego świata zewnętrznego, w tym dźwięki mowy. Już w chwili narodzin mały człowiek jest szczególnie wrażliwy na wychwytywanie sygnałów komunikacyjnych, a także zorientowany na odbiór bodźców werbalnych, rozpoznaje głos swojej matki, odróżnia go od innych głosów. Rozwój dziecka w pierwszych latach życia jest niezwykle dynamiczny. Proces nabywania sprawności motorycznych i poznawczych, w tym językowych, przebiega w linearnym porządku, co umożliwia śledzenie ich trajektorii rozwoju oraz ocenę w odniesieniu do rozwoju neurotypowego. Zyskując większą samodzielność, niedojrzały jeszcze organizm coraz bardziej skutecznie wykorzystuje informacje płynące z otoczenia i stopniowo osiąga autonomię. Istnieje sporo niejasności co do powiązań między poszczególnymi funkcjami poznawczymi. Choć wiadomo, iż rozwijają się one w pewnej wzajemnej zależności, trudno jest precyzyjnie określić ich korelację. W ostatnich latach liczne badania wskazują na powiązania między rozwojem językowym a intelektualnym dzieci i młodzieży i próbują tę korelację określić. Narastanie poszczególnych sprawności językowych bazuje na zdolności do sekwencyjnego przetwarzania informacji, kategoryzowania, myślenia przez analogię, analizy i syntezy, jak również na funkcjach wykonawczych, takich jak uwaga kontrolowana, planowanie i organizacja, inhibicja czy monitorowanie postępu. Z drugiej strony nabywanie i wykorzystywanie reguł językowych znacząco wpływa na rozwój niewerbalnej inteligencji.

Poszczególne umiejętności językowe dziecka są przypisane do konkretnych etapów jego rozwoju, przebiegają od prostych dźwięków – samogłosek, przez słowa, bezrefleksyjne połączenia słów, aż po coraz bardziej rozbudowane, uwzględniające reguły gramatyczne zdania, zdolność budowania dialogu i narracji. Najbardziej ogóle ramy czasowe dla pojawiania się podstawowych kompetencji językowych można opisać następująco: gaworzenie samonaśladowcze powinno pojawić się około 6 miesiąca życia, pierwsze słowa między 10 a 12 miesiącem, połączenia słów przed 20 miesiącem. Te sprawności otwierają drogę dla intensywnie rozwijających się w 3 i 4 roku życia składni i fleksji, które z kolei umożliwiają rozwijanie dialogu i narracji. Wyposażone w nie dziecko już w 4 roku życia jest w stanie aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym swojej rodziny i grupy rówieśniczej, jako niemal równoprawny partner komunikacyjny. Mowa dziecka – dzięki temu, że opiera się na skutecznym stosowaniu znaków i reguł budowania wypowiedzi – powinna być na tym etapie zrozumiała dla wszystkich uczestników komunikacji. W 4 roku życia dzieci zaczynają uczęszczać do przedszkola, w związku z czym zasób umiejętności werbalnych umożliwia im skuteczną socjalizację. Dominującą aktywność przedszkolaków stanowi zabawa, która począwszy od okresu poniemowłeciego, jest coraz bardziej zwerbalizowana – w przypadku trzylatka zawiera partie dialogowe, narracyjne, opiera się na przedstawionym słownie scenariuszu i ustaleniach społecznych.

Nienormalny rozwój języka

Niektóre dzieci uczęszczające do przedszkola ujawniają nienormalny rozwój językowy, który mimo polepszającej się z roku na rok diagnostyki zostaje dostrzeżony dopiero w placówce edukacyjnej. Czasem deficyty językowe nie są izolowanymi objawami, a wpisują się w spektrum szerszych zaburzeń, takich jak: niedosłuch, niepełnosprawność intelektualna, zaburzenia ze spektrum autyzmu i inne. Około 10% dzieci rozwija komunikację werbalną z widocznym opóźnieniem, choć nie odnotowuje się u nich wymienionych zaburzeń. W ich rozwoju znacznie później pojawiają się pierwsze słowa, wypowiedzi dwuelementowe, reguły składniowe i fleksyjne, choć w nabywaniu wszystkich tych sprawności widoczny jest progres. Przyswajane reguły rządzące językiem są trudne do zastosowania w mowie ekspresyjnej, znacznie częściej zauważa się błędy w każdym z podsystemów języka, obniżony jest poziom rozumienia wypowiedzi otoczenia, a mowa bywa nieczytelna dla odbiorców.

Na etapie przedszkolnym dziecka z opóźnionym rozwojem mowy lub DLD (Developmental Language Disorder – zaburzenie rozwoju języka) objawiają się trudności:

- w rozumieniu kierowanych do niego komunikatów, zwłaszcza poza kontekstem sytuacyjnym;
- w planowaniu ruchu podczas artykulacji słów, przez co mowa jest niezrozumiała;
- w planowaniu sekwencji słów w zdaniu;
- w budowaniu wypowiedzi z innych części mowy niż zaimki wskazujące i rzeczowniki;
- w stosowaniu reguł składniowych i fleksyjnych.

Ponieważ uzupełnienie braków językowych u części dzieci wykazujących opóźnienia następuje zwykle w 3 i 4 roku życia, stwierdzenie zaburzenia sugeruje się dopiero wtedy, gdy dziecko ukończy 4 lata. Do tego czasu niemożliwe jest różnicowanie między opóźnieniem i zaburzeniem.

Warto się zastanowić, jakie trudności napotyka dziecko w wieku przedszkolnym, gdy nie nabywa w odpowiednim czasie kompetencji narracyjnej oraz sprawności budowania dialogu. Trzeba docenić wpływ języka na intensywnie rozwijającą się wówczas socjalizację. Narastające sprawności językowe umożliwiają dziecku przekraczającemu próg przedszkola skuteczną komunikację, która stanowi grunt dla zaspokajania potrzeb, rozumienia reguł społecznych prezentowanych językowo, aktywnego uczestnictwa w rozmowach na różnorodne tematy, czyli odgrywania roli partnera w konwersacji, zadawania skomplikowanych pytań i nabywania wiedzy o otaczającym świecie, a co za tym idzie – rozumienia go. Sprawności te otwierają też nową perspektywę dla zabawy tematycznej, uwzględniającej przypisane role i partie dialogowe. Brak tychże sprawności, przy jednoczesnym istnieniu intencji komunikacyjnej i kooperacyjnej, prowadzi do wykluczenia ze wspólnych aktywności dziecięcych, uniemożliwia rozwój kompetencji społecznych, jest więc w odbiorze dziecka sygnałem o jego niskiej pozycji w grupie i przyczynia się do frustracji. Ze względu na wspomniane deficyty językowe dzieci z DLD nie mogą adekwatnie do wieku realizować intencji komunikacyjnej. O ile komunikacja z najbliższym otoczeniem zwykle jest dość skuteczna, w rzeczywistości przedszkolnej, na skutek

kilkakrotnie poniesionej porażki w zainicjowanej interakcji werbalnej z nauczycielem czy kolegami, dzieci te coraz częściej wycofują się z komunikacji.

Deficyty językowe powodują w rozwoju dziecka kaskadę trudności społecznych, poznawczych, emocjonalnych. Dzieci, które zaczęły wcześniej mówić, lepiej komunikują swoje potrzeby, inicjują interakcje z innymi i rozumieją, co się wokół nich dzieje. Wydaje się więc, że wczesne początki mowy muszą przyspieszać rozwój emocjonalny, społeczny i poznawczy dziecka we wszystkich aspektach.

Opracowała:

Magdalena Proć

Na podstawie artykułu Ewy Bielendy-Mazur (Kraków, 2023)